

הקדמה לספר הפלאה

תקציר: נעסוק בתיחום עולם ההפלאה (מטרתו כשימור רגעי שיא או שפל), בהגדרתו (חיוב באמירה או אמירה כחיוב), בתפיסת החלקים השונים שבו וההבדלים בין מרכיביו השונים (מהו ההבדל העקרוני בין נדר לשבועה), ובניסיון לעמוד על המוטיבציה של האדם הנודר או הנשבע. בסיום המאמר, נבהיר מעט את המבנה של הספר ממעוף הציפור.

הנהגה מסוימת. אם נסכם את דברינו נאמר כך ספר הפלאה הוא ספר העוסק בכל אותם מעשים הבאים לתת מסגרת לאותם רגשות ורצון לעצב את המציאות היום יומית מחדש.

ב. אמירה מחייבת

הסברנו כיצד נוצר מעשה הפלאה כעת עולה השאלה מדוע ביטויי ההפלאה השונים (נדר, שבועה, נזירות וחרם) מחייבים את האדם. האם האמירה (אני מתחייב/נשבע/נודר) היא שמחייבת³ או שמא גורם חיצוני? התשובה לדבר מורכבת, משום שלמעשה לכל גילוי הפלאה יש מנגנון עצמאי; אולם למרות זאת, נראה כי המכנה המשותף של כולם מצוי בזיקתם לקודש. לאמור: לא האמירה לכשעצמה היא אשר מחייבת את האדם אלא התלייה בקודש. בפרשת מטות שבספר במדבר מופיעים הלכות נדרים מתוארת פעולת הנדר באופן הבא (במדבר ל, ג):

אִישׁ כִּי יִדַּר לְקַדֵּשׁ אֶת שְׁבֻעָתוֹ לְאִסֵּר אֶת שְׁבֻעָתוֹ לֹא יִחַל דְּבָרוֹ כִּכֹּל הַיָּצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה.

בדומה לנדר גם השבועה תלויה בקודש. ברם, אם בנדר ההפלאה היא לה', בשבועה ההפלאה היא בה' - בשמו של הקב"ה. כך אומר הכתוב בעשרת הדברות של פרשת קדשים (ויקרא פרק יט, יב):

וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בְשֵׁמִי לְשָׁקֵר וְחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְקֹוֹק.

א. מהי הפלאה

הרמב"ם קורא לספר שלפנינו 'הפלאה' ע"פ הפסוק 'אִישׁ כִּי יִפְלֵא נֶדְרָא' (במדבר ו, ב), פרשני התורה בעקבות התרגום הסבירו כי פירושה של מילה 'פלאה' היא 'פרישי'. על פי תרגום זה, משמעות הפסוק הוא 'איש כי באמצעות בדיבורו מפריש דבר מעולמו'. הליך זה יכול להעשות באמצעות נדר כפי שמתואר בכתוב, או באמצעות שבועה הכוללת נזירות וחרמים¹. לשם המחשת רגע 'הפלאה' פסיכולוגי ואישי, נפנה לכתביו של הרב קוק (בפנקס יג) אשר מנמק באמצעותה את עולם ההפלאה והנדרים:

זמני ההתרוממות של הנפש אינם תמידים, והם דומים ללהט החרב המתהפכת כדברי הרמב"ם² במורה נבוכים, על כן ראוי שבעת היותם, ישאירו אחריהם רושם לזמן הבא אחר כך. וזהו יסוד הנדרים בכללם...

זמני התרוממות הנפש הם אותם רגעים בהם האדם מבין שאין הוא יכול להיות אדיש כנגד המציאות, והוא חייב לעשות דבר ולקבע את תחושה המפעמת בו. לעיתים זמנים אלה מתרחשים בעקבות מאורע משמח בו האדם מרגיש כי הוא חייב לעשות מעשה כהודאה. אחד הימעשים האפשריים כדי לרומם ולבטא את עוצמת הרגע, הוא 'להפליא' - הנדר השבועה הנזירות החרם הם האמצעים אשר דרכם ניתן לקבע את אותם הרגעים, בשל הגדרתם כיוצרים הלכתית לקיום

1 זאת הסיבה שהרמב"ם צירף לספר אחד את הלכות נדרים שבועות נזירות וחרמים אע"פ רבי יהודה הנשיא במשנה ייחד מסכת נפרדת לכל אחד מן התחומים.

2 לא מצאתי התייחסות מפורשת ברמב"ם לזמני התרוממות הנפש שקודם הנדר, ברם בספר מורה נבוכים דן הרמב"ם בטעמי מצוות נדרים בפרק מה חלק ג - בתוך הדברים מצייין הרמב"ם את העובדה כי נשים נדורות על דעת בעליהם משום שלהם יש נטייה לרגשנות המביאה לנדר. אולי לנקודה זו התכוון הרב קוק בדבריו אלא שהוא רצה להשתמש בלשון נקייה יותר וכינה פרץ הרגע 'זמני התרוממות הנפש'

3 למעשה בחז"ל דומה שאמירה לבדה אינה מחייבת את האדם לולא תלייה של האמירה 'בגורם מקודש', מפורסמים דברי המשנה במסכת ב"מ (ד:ב):

כיצד משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו.

גם חובת העמידה בדיבור הקשורה להתחייבויות כלכליות שלא ניתן לאכוף מכה הדין, תלויה באלוהים - בקללה היסטורית עוד מימות המבול שבה קלל האלוהים את החמסנים והגולנים.

הרמב"ן סבור כי הספירה המיוחדת של כל אחד ממעשי ההפלאה (בדגש על נדר ושבועה) משפיעה גם על היקפו ותוחלתו. בנדרים, לדוגמה, ניתן לנדור על דבר שכתוב בתורה. (לדוגמא: אדם יכול לאסור על עצמו את כל הסוכות שבעולם ובכך למנוע מעצמו את קיום מצוות סוכה)

אך בשבועה הדבר אינו אפשרי – לא ניתן להישבע על דבר הכתוב בתורה. לדעת הרמב"ן, הבדל זה נובע ממקורם של הנדרים והשבועות במערכת הספירות. מאחר ונדר תלוי בספירת הבינה שקדמה לבריאה 'בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו' אזי יש בכוחו לחול על דבר תורה שכן הוא מבוסס על גילויים שקדמו לבריאה ובמובן מסויים 'קדמו' גם לתורה, אולם השבועה אשר יונקת את כוחה משבע הספירות התחתונות, אינה יכולה להתנגש עם התורה אשר גילוייה מזוהים על פי המקובלים עם ספירת התפארת (למרות שיסודה בספירת החכמה).

ג. האדם הנודר

פתחנו את דברינו בשאלת המוטיבציה לנדור נדרים ועברנו לבחון את המקור ממנו שואבים הנדרים את תוקפם הרוחני וההלכתי. כעת, עלינו לשאול את שאלת ערכם של הנדרים – עד כמה אנו מעריכים מעשים שתוקפם הרוחני הוא גבוה ומשמעותי אשר נעשים ומתגלים דווקא מתוך אקסטזה? באיזו מידה כוחו של הרצוי במקרה שלנו גדול על המצוי? ניתן לענות על שאלה זו מתוך עיון בדברי הירושלמי בנזיר (נזיר פרק א) :

לא אכל שמעון הצדיק חטאת חלב מימיו.
לא אכל שמעון הצדיק חטאת דם מימיו.
סבר שמעון בני אדם מתוך הקפדתן הן נודרין ומכיון שהן נודרין מתוך הקפדן סופו לתהות ומכיון שהוא תוהא נעשה קרבנותיו כשוחט חולין בעזרה.

שמעון הצדיק, מגדולי התנאים ששימש גם בכהונה נמנע מלאכול קורבנות של חוטאים, וכל זאת למה? משום שהנדר אותו יסדו היה בהתרגשות ומתוך היעדר בדיקה האם קיימת יכולת להתחייב אליו ולהתמיד בו. כך, ייתכן שכעבור זמן אם היה ניתן ביד הנודר להחזיר את הגלגל לאחור, הוא אכן היה עושה

המדרש (ספרי במדבר פרשת מטות פיסקא קנג) מחדד את ההבחנה בין תהליך התלייה בקודש בשבועות ונדרים באופן הבא:

מה הפרש בין נדרים לשבועות? בנדרים כנודר בחיי המלך. בשבועות כנשבע במלך עצמו. אך על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר "חי ה' וחי נפשך אם אעזבך" (מלכים ב, ד, ל)

הרמב"ן בפירושו לתורה מסביר כי המשל המופיע בדברי המדרש מיוסד על סודות התורה – ומבטא התגלויות השונות של הקב"ה. נעיין בדבריו במפורש: (רמב"ן במדבר פרק ל):

אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות, בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו. אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר: 'חי ה' וחי נפשך אם אעזבך' (מלכים ב, ד, ל). והסוד, כי השבועה מלשון שבעה, כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה. והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, נמצא שהנדרים על גבי תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות, והנה כל נדר לה' וכל הנשבע – בו.

במסגרת מצומצמת זאת של שיעורנו המנסה לגלות טפח בעולם הנגלה, נסביר את הדברים בקצרה. על פי הנחת היסוד של עולם הסוד, הנהגת ה' בעולם מבוטאת 'בספירות' (מלשון 'מספרי' או מלשון ספיר). הספירות הן סוג של מדרגות ממצעות בין הקב"ה עצמו גילוייו במציאות כאשר לכל מדרגה יש אופי וצביון משלה. הרמב"ן בפירושו הבין כי המונח 'מלך' המופיע במדרש בה לרמז על הספירות אשר מציינות הנהגות שונות של האל, כאשר בנידון שלפנינו שבועה ונדר הם ביטוי להנהגה אחרת. לצורך הבהרת עניין נציג את הדברים בטבלה הבאה:

	הביטוי במדרש	הספירה
נדר	חיי המלך	ספירת
שבועה	המלך	שבע תחתונות

והתחיל בספר בשבועות לפי שהיא כוללת ד' מיני שבועות ומצוי יותר. ואחריה נדרים שגם היא נחלקת לשתי מחלוקות. ואחריה נזיר שהוא חלק מחלקי הנדרים. ואחריה ערכין וחרמין לפי שאינו מצוי ולא נוהג.

על פי הרדב"ז, שיקולי הרמב"ם בסידור ספר הפלאה מבוססים על שכיחות, והספר מסודר כמעבר מן המצוי אל הפחות מצוי. הלכות שבועות, המרובים בפרטיהם וגווניהם, מוגדרות כמצויות יותר. שכיחותה של השבועה קשורה גם להיבטים הפורמליים של עולם ההפלאה - במקרים רבים בהם האדם בוחר לעשות את פעולת הפלאה - מבוססים מבחינה הלכתית על שבועה ולא על נדר (כפי שאולי נהוג לחשוב). ניקח לדוגמה את האמירה 'אני לא אלך יותר לבית חמותי'⁵. אמירה זו מוגדרת כשבועה מסוג שבועת ביטוי, בה האומר אוסר את פעולת הליכה לבית חמותו. רק האמירה 'בית חמותי אסור עלי' תחשב לנדר ולא שבועה.

המשמעות ההלכתית הפשוטה המחלקת בין נדרים לשבועות ובין שני הניסוחים קיימת במצב בו החמות עוברת דירה. מי שאסר את הליכה לבית חמותו יאסר עליו להיכנס אף לדירתה החדשה (ואילו לדירה הישנה תותר לו הכניסה), ואילו מי שאסר בית חמותו עליו אסר רק את בית חמותו שבשעת הנדר ולא את ביתה החדש, ועל כן הבית ישאר באיסורו הראשון, והבית החדש לא יאסר.

בחירתו של הרמב"ם לסדר את ספר ההפלאה על בסיס עיקרון השכיחות משקפת היטב את טענתו לעיל כי עולם ההפלאה הוא עולם בו הפער בין המצוי לרצוי הוא פער יוצא דופן. על מצב זה, בו אדם הרוצה לתת עוגן לרגשותיו, ואף להשפיע על העולמות התחתונים והעליונים, אומר הקהלת (ה, ד) :

טוב אֲשֶׁר לֹא תִדְר מִשְׁתָּדוֹר וְלֹא תִשָּׁלֵם :

על פירוש קביעתו של הקהלת נחלקו התנאים (תוספתא מסכת חולין (צוקרמאנדל) פרק ב) :

זאת. סוג של קורבנות של אנשים כאלה, לא רצה שמעון הצדיק לאכול, שמא הם תהו על נדרם ועתה הקורבן שלפניו הרי הוא כחולין בעזרה.

וכאן עולה השאלה מה הגיון הנורמטיבי שבטענה זו, וכי קורבן החוטאים הוא עניין וולנטרי הנובע מרגש הכפוף לדעת האדם שהוא דבר גמיש והאדם עשוי לשנותו. הרי מדובר בחובה מן התורה שמטרתה לכפר על החטא, ומדוע יתהה החוטא על נדרו ?

תשובה אפשרית לקושייה זו היא שנדר הוא נדר. רוצני לומר שייטכן ודווקא תהליך ההפלאה מכניס לחובה הדתית רגשות ואקסטזה העלולים לגרום לאדם חרטה בשלבים מאוחרים יותר של חייו. ניתן דוגמה מחושית לדברים: אדם סבור (לאחר מעשה) שלא ניקרו את חתיכת הבשר שלפניו דיה והוא עכשיו חייב להביא קורבן חטאת על שגגתו. ברם פעמים החשש לאחר מעשה הוא עניין פסיכולוגי גרידא, אשר אינו מבוסס על מציאות מסופקת. על כל פנים, בשל חשש זה הוא מחליט לנדור לקורבן אשם תלוי (בהנחה המצויה במחלוקת שניתן להביא קורבן על מצבים אלה). לאחר מכן, כשגל הספקות עברו, הוא תוהה על מעשיו. מקרה זה, מהווה לדעת שמעון הצדיק סוג של חרטה על הנדר וממילא במובנים רבים היא הופכת את הקורבן לחולין בעזרה.

חשוב לשים לב לפער בין תיאור הרמב"ן לתיאור אותו אנו מאפיינים כעת - בתיאורו של המדרש והרמב"ן תהליך הפלאה הוא תהליך מיסטי, בו האדם משפיע על העולמות על ידי המעשה הארצי שלו. התפיסה היומיומית יותר, שתוארה כאן, מראה כי פעולות הפלאה הן פעמים רבות פרי של סערה רגשית.

ד. מבנה הספר

הרדב"ז בפירושו לרמב"ם, ובעוד מספר מקומות⁴, פורס את הנחות היסוד של הרמב"ם בסידורו את ספר הפלאה :

5 למען הסר ספק כתב השורות אלה מאוד מעריך את חמתו, אלא דיבר המאמר בהווה ...

4 בפירושו לספר הפלאה שו"ת הרדב"ז לשונות קסב-קסז הדברים הובאו בשלמותם במהדורות שבתאי פרנקל.

להביא לידי מימוש בצורה מיידית ולא הוא יתחרט ואז לא יהיה בידו להביא לידי מימוש את הרגש, רבי מאיר מעדיף לזנוח את עולם הרגשות ולא לתת לו לעצב את חיי האדם בשל הפכפכיות שבו.

אל מול מכלול תנאים אלה עומדת עמדה יחידאית יחסית, המופיעה בגמרא בנדרים (ט ע"א) בשם ר' יהודה:

רבי יהודה אומר: טוב מזה ומזה נודר ומשלם

עמדה זו, כך נראה, סבורה שיש חשיבות לעולם הנדר למרות מורכבותו, ושעדיף שהאדם ינדר בעודו בביתו, למרות הסיכון שלא ישלם ולמרות הסיכון שהקורבן אותו יביא ייפגם בדרכו למקדש. ייתכן שעמדה זו היא העומדת בתשתית דבריהם של הרמב"ן ושל הרב קוק אותם ראינו לעיל, כמעין 'עמדה לכתחילאית' שאולי קשה ליישם אותה בפועל, כפי שראינו בטיעוני העמדות האחרות, אך עדיין כדגם יסוד להתייחסות אל הקודש יש בה חשיבות.

ה. חתימת ספר הפלאה

וכך חותם הרמב"ם את ספר הפלאה (ערכין וחרמין פרק ח, יג):

לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר 'מכל אשר לוי ולא כל אשר לו'. כמו שבארו חכמים, ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצוו נביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי עולם, אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרה שיביא כפי מסת ידו, קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו שלא ינדר אלא כראוי לו שנאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך.

הדרכתו של הרמב"ם ברורה – כאשר אדם עומד לפני בוראו וברצונו להוסיף איסורים והתחייבויות יתר על

ר' מאיר אומר: 'טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם' - טוב מזה ומזה שלא תדור כל עקר.

ר' יהודה אומר: 'טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם' טוב מזה ומזה מביא כבשתו לעזרה וסומך עליה ושוחט.

במחלוקת התנאים שלפנינו ישנם ב' דרגות:

	טוב	טוב מזה ומזה
רבי מאיר	טוב אשר לא תידור משתדור ולא תשלם	'שלא תידור כל עיקר'
רבי יהודה		מביא כבשתו לעזרה וסומך עליה ושוחט

כפי שניתן לראות לא נחלקו התנאים בשאלה – מהי מדרגת הטוב לאמור המצב הבסיסי שעדיף לא נדר אם יש חשש שבסופו של דבר הנדר לא יגיע להשלמתו. אלא שנחלקו התנאים מהו המצב המועדף יותר – לדעת רבי מאיר הכי טוב שלא לנדור כל עיקר ולא להתקרב למציאות של נדרים, לדעת רבי יהודה המצב האידיאלי הוא לנדור באופן כזה שניתן יהיה למשמש את הנדר מיד ובגמרא בנדרים י. מספר רבי יהודה שכן היו נוהגים חסידים ראשונים:

רבי יהודה אומר: חסידים הראשונים היו מתאווין להביא קרבן חטאת, לפי שאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידיהם, מה היו עושין? עומדין ומתנדבין נזירות למקום, כדי שיתחייב קרבן חטאת למקום;

כך יכלו החסידים הראשונים לזכות להקריב קורבן חטאת ללא 'הסתבכות' בעשיית חטאים, עם אפשרות להתחייב בקורבן באופן מידי ולהשלימו במקום.

לדעתי מחלוקת התנאים מהו היחס האידיאלי לעולם הפלאה תלויה בין השאר ביסוד אותו בחנו לעיל, לפיו עולם הפלאה מקורו בתהליכים רגשים העוברים על האדם, אדם הנתון לרגשות הוא לא בהכרח אדם שקול היה לעמוד בדרישות שהוא מעמיד לעצמו. לשיטת רבי יהודה אם נדבה את האדם 'רוח נדר' עליה

מה שנצטווה בתורה, הוא צריך לעשות 'כברכת ה'
אלהיך אשר נתן לך' (דברים טז, יז). או במילים
אחרות: יסודו של תהליך הפלאה הוא בשליטה
העצמית, ובהבנת הגבולות האנושיים. לפני שאדם
רוצה לגעת ב'מלך עצמו' ואולי 'בחיי המלך' כדברי
המדרש בספרי, הוא צריך להבין מהו בשר ודם ומהם
גבולותיו.

*****

*****

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ה

עורך: נועם לב

*****

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל: office@etzion.org.il

*****